

Viorica LIFARI
Profesor
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, Republica Moldova

Categoriile conceptuale ale emoțiilor redată de expresii frazeologice somatice în limbile engleză, română și rusă

Rezumat: Expresiile frazeologice ce includ o componentă somatică prezintă o sursă lingvistică de valoare pentru elaborarea unui studiu asupra culturii spirituale în diferite limbi.

În prezenta lucrare ne-am propus o abordare din perspectiva lingvisticii cognitive a expresiilor frazeologice somatice care exteriorizează variate concepte emotive în limbile engleză, română și rusă. Exemplele au fost selectate din dicționare și clasificate după „imaginea părților corpului omenesc” care se asociază cu o anumită categorie conceptuală emotivă. Metodologia de cercetare a materialului factologic se bazează, pe de o parte, pe criteriile semantice propuse de profesorul american G. Lakoff pentru metafora conceptuală, adică metoda schemelor imagistice, utilizată pe larg de savanta poloneză A. Wierzbicka în studiile sale despre universalitatea/neuniversalitatea conceptelor emotive în mai multe limbi și culturi și, pe de altă parte, pe metoda rolurilor semantice introdusă circuitul științific de savantul Ch. Fillmore pentru diversificarea actorilor participanți într-un scenariu cognitiv.

În urma elaborării prezentului studiu am identificat asemănări și deosebiri culturale specifice în conceptualizarea categoriilor conceptuale emotive, redată de expresiile frazeologice somatice în cele trei limbi de lucru și am scos în evidență diferite „imagini ale părților corpului uman” care transmit categorii conceptuale ale emoțiilor în limbile engleză, română și rusă.

Cuvinte cheie: categorie conceptuală emotivă, categorie culturală specifică, categorie universală, expresii frazeologice somatice, „imagine a părții corpului”, lingvistică cognitivă, schemă imagistică

Abstract: Idioms with a somatic component comprise an immense linguistic material for studying the spiritual culture in various languages.

In this paper we conducted a research of somatic idioms which express different concepts of emotion categories in English, Romanian and Russian languages from the cognitive linguistics perspective. The examples under study have been collected from dictionaries of idioms and classified according to the “image of the parts of the body” described in the linguistic means and also according to the emotional category concept that they denote.

The methods of research we used in this paper are those for the conceptual metaphor classification introduced by the famous professor G. Lakoff, those of the image schema used by A. Wierzbicka in her study about the universality/non-universality of emotional concepts and the method of semantic roles classification suggested by Ch. Fillmore. We used the last mentioned method for the purpose of varying the roles of participants in a certain cognitive scenario.

As a result of the study we have not only identified the cultural similarities and differences in the conceptualisation of emotional categories expressed by the somatic idioms in the three languages but also emphasized various “images of parts of the body” that describe these categories in English Romanian and Russian.

Key-words: Cognitive Linguistics, Culturally Specific Category, Emotional Conceptual Category, Images of Parts of the Body, Image Schema, Somatic Idioms, Universal Category.

Introducere

În studiul nostru propunem o investigație centrată pe expresiile frazeologice somatice care conțin o componentă lexicală ce denumește o parte exterioară a corpului (în limbile engleză, română și rusă) și transmit variate categorii conceptuale ce țin de emoții.

În calitate de surse pentru exemplele analizate am utilizat dicționare ce conțin structuri frazeologice în cele trei limbi menționate, după cum

urmează: în română – *Corpul omenesc în expresii* (domeniul român-francez) (Bădescu), în engleză – *Collins Cobuild Dictionary* (Collins) și dicționarul de structuri frazeologice on-line (*idioms.thefreedictionary*), în rusă – *Толковый словарь русского языка*. (Ожегов), *Фразеологический словарь чувств и эмоций*. În total au fost selectate 80 de expresii frazeologice somatice în română, care redau 16 concepte emotive, precum: *bucurie/plăcere, curaj/orgoliu/obraznicie, dezgust, dragoste, disperare, emoții, frică/groază, furie, indiferență, mirare, neliniște, nemulțămire, nerăbdare, regret, rușine/smerenie și supărare*. În limba engleză am analizat 48 de expresii frazeologice, care exprimă 14 concepte emotive: *anticiparea, bucuria/plăcerea, starea de controlare a emoțiilor, curaj, dragoste, groază, iritare/supărare, nefericire, neplăcere, panică, plictiseală, rușine (incomoditate), tristețe și ușurare*. În limba rusă am lucrat cu 53 de expresii frazeologice somatice, care exteriorizează 17 concepte emotive, precum: *bucurie/plăcere, starea de controlare a emoțiilor, disperare, dragoste, emoție, frică, groază și mirare, indiferență, iritare și enervare, nemulțămire, neplăcere și dezgust, regret intens, rușine, stare confuză, stare de ușurare, supărare/furie, ură și nemulțămire*.

Metodologia de cercetare utilizată în investigația dată pornește de la cea propusă de renumitul savant G. Lakoff cu referință la metafora conceptuală: metafora de orientare (mai mult e Sus, controlul e Sus, bine este Sus, raționalul e Sus), cea ontologică (gândul/mintea este un Container, gândul/mintea este o Mașină) și metafora structurală (construirea unui tip de experiență sau activitate în cadrul altei experiențe sau proiectarea unei experiențe dintr-un domeniu pe structura experienței cunoscute din alt domeniu) (*The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System* 195-197), precum și cea a frame-ului semantic, introdusă de Ch. Fillmore în anii 70 ai secolului trecut. Teoria frame-ului semantic exteriorizează structura cunoștinței despre un fenomen și include informația potențială sau de bază, legată de un anumit concept. Frame-urile (structura cunoștinței) se păstrează și se formează în memoria individului în măsura necesității, din informația continuă localizată în memorie (*Фреймы и семантика понимания* 52-93).

Abordarea metodei cognitive în analiza exemplilor

Teoria frame-ului semantic se aseamănă cu cea a scenariilor cognitive prototipice, introdusă de cercetătoarea A. Wierzbicka (Wierzbicka), care susține ca un concept emotiv se asociază cu un scenariu cognitiv prototipic ce include anumite componente: bunăoară conceptul englezesc *anger* (*furie*)

Contact/conflict de langues à l'ère de la mondialisation

este compus din: 1) această persoană a făcut ceva rău, 2) nu doresc ca această persoană să facă lucruri de acest gen, 3) vreau să-i fac ceva acestui om pentru asta, ilustrând că, printre altele, conceptul *anger* în engleză are un specific cultural, iar scenariul lui cognitiv nu corespunde cu cele relevante pentru conceptul de *furie* și *гнев* în limbile română și rusă (Lifari 17-18).

Conceptul <i>anger</i> în engleză	Conceptul <i>furie</i> în română	Conceptul <i>гнев</i> în rusă
<p>X simte <i>anger</i>.</p> <p>(a) X a simțit <i>anger</i>, deoarece s-a gândit la ceva.</p> <p>(b) Uneori omul se gândește:</p> <p>(c) „Y nu a procedat corect.</p> <p>(d) Y mi-a făcut foarte rău prin comportamentul său.</p> <p>(e) Nu pot accepta acest comportament/situație/ eveniment.”</p> <p>(f) X simte așa ceva, deoarece se gândește la aceasta.</p>	<p>X simte <i>furie</i>.</p> <p>(a) X a simțit <i>furie</i>, deoarece s-a gândit la ceva.</p> <p>(b) Uneori omul se gândește:</p> <p>(c) „Y nu a procedat corect.</p> <p>(d) Eu mă simt slab și neajutorat, Y mi-a făcut rău.</p> <p>(e) Y trebuie să fie pedepsit pentru asta.</p> <p>(f) Pedepsa va fi fizică.”</p> <p>(g) X simte așa ceva, deoarece se gândește la aceasta.</p>	<p>X simte <i>гнев</i>.</p> <p>(a) X a simțit <i>гнев</i>, deoarece s-a gândit la ceva.</p> <p>(b) Uneori omul se gândește:</p> <p>(c) „Y nu a procedat corect și</p> <p>(d) acest fapt m-a afectat.</p> <p>(e) Y mi-a făcut foarte rău.</p> <p>(f) Y nu gândește ca mine.”</p> <p>(g) X simte așa ceva, deoarece se gândește la aceasta.</p>

Susținem ideea savantei A. Wierzbicka despre conceptualizarea specifică a emoțiilor în variate culturi (Wierzbicka), însă, în urma analizei exemplurilor selectate, am ajuns la concluzia că unele expresii idiomatice somatice redau concepte aparent universale și le asociază deseori cu aceleași părți ale corpului. Astfel, propunem o serie de exemple ce dispun de concepte emotive comune pentru limbile engleză, română și rusă asociate cu același lexem somatic, dar „imaginea” organelor pe care le denumește acesta poate varia de la o cultură la alta, indicând sensuri culturale specifice.

Conceptul *bucurie/plăcere* este redat de imaginea „brațelor deschise” în limbile engleză și română, pe când în rusă expresia idiomatică mai include lexemul *ноги* (*picioare*):

(1a) *Our company greeted the arrival of the Internet with open arms.* (*idioms.thefreedictionary*)

(1b) *L-au primit pe mesagerul păcii cu brațele deschise.* (Bădescu 9)

(1c) *Руками и ногами.* (Ожегов)

Asocierea conceptului *bucurie* cu lexemul somatic *picioar* se observă și în română: *Primise vestea bună și sărea într-un picior* (de *bucurie*). (Bădescu, *Corpul omenesc în expresii* 166)

Situația descrisă în expresia idiomatică *a sări într-un picior* ilustrează un alt scenariu cognitiv prototipic decât cel din exemplul (1c).

Conceptul *dragoste* este foarte larg și abstract după sensul său, ceea ce duce la înțelegerea și exprimarea lui în mod diferit chiar în cadrul aceleiași culturi. Deseori starea de *a fi îndrăgostit/ă* apare ca fiind opusă celei de seriozitate sau este asociată cu „pierderea capului”. Am notat că lexemul somatic ce denumește această parte a corpului este încadrat în expresiile idiomatice care transmit conceptul *dragoste* în cele trei limbi de studiu și valorifică diferite imagini ale *capului*, bunăoară:

(2a) *To be head over heels in love* (Collins 670)

(2b) *Și-a pierdut capul după ea.* (Bădescu 29)

(3b) *Ea i-a sucit capul tânărului.* (Ibid. 29)

(2c) *Кружить, вскружить голову кому-то.* (Фразеологический)

După cum vedem, un englez „îndrăgostit” își „întinde” capul în jos ca să-și acopere călcâiele, pe când moldoveanul/românul „își pierde capul” sau se constată că acest organ nu mai funcționează. În cultura rusă conceptul *dragoste* se egalează cu o „amețelă a capului”.

Dragostea se conceptualizează în mod diferit în raport cu direcția în Sus și în Jos în culturile și limbile engleză, română și rusă: observăm că, în engleză, *dragostea* se percepe de Sus în Jos (2a), pe când, în limbile română și rusă, conceptualizarea noțiunii de *dragoste* se asociază cu mișcarea de Jos în Sus: *a fi îndrăgostit până peste urechi*. „Imaginea” redată de expresia idiomatică citată include *capul omenesc* în entitatea de *dragoste* (Sclifos). În limba rusă expresia *быть по уши в любви* (Ожегов), indică neinclusiunea *capului* purtătorului stării de *dragoste* în această entitate, iar direcția conceptualizării se construiește de Jos în Sus, la fel ca în limba română.

Emoția de *supărare* în funcționare pură a fost identificată doar în exemplele din limba română, pe când în engleză sensul de *supărare*, redat de expresia frazeologică, este însoțit de o nuanță de [+iritare], mai intervine sensul de [+regret], chiar dacă lexemul somatic, ce descrie conceptele în cauză, este același în toate trei limbi analizate, de exemplu:

(3a) *I could see our manager tearing his hair out at the side of the field.* (Collins 651)

(4b) *Plângea și-și smulgea părul (din cap) de supărare.* (Bădescu 153)

(3c) *Рвать на себе волосы.* (Ожегов)

După cum vedem, conceptul *supărare*, chiar fiind asociat cu aceeași „imagine” a corpului omenesc, are o semnificație specifică din perspectivă culturală, incluzând seme complementare alături de cel de *supărare*, atât în engleză, cât și în română și rusă. În idiomul rus, însă, nu este specificată localizarea concretă a *părului* pe suprafața corpului, cum se întâmplă în română sau engleză.

Conceptul *rușine* este deseori asociat cu „imaginea” picioarelor și a coloanei vertebrale prelungite (în formă de coadă), preluată de la animale:

(4a) *She left the kitchen with her tail between her legs.* (Collins 1487)

(5b) *După înfrângerea echipei lor favorite, suporterii au plecat cu coada între picioare.* (Bădescu, op. cit. 158)

(4c) *В стыде мой рвётся дух; меня не держат ноги.* (phraseology)

În exemplele citate, noțiunea de *rușine* este asociată cu o parte a corpului inexistentă la oameni; lipsa acestuia indică *rușinea* ca o trăsătură umană opțională apărută în societate. Dacă alte concepte emotive, care pot fi atât personale, cât și sociale, sunt percepute printr-o anumită reacție a corpului la evenimente cauzatoare ale stării, cel de *rușine* se asociază cu o concreștere a organismului uman (coada). Aceeași „imagine” a *cozii* apare în limbile engleză și română, pe când în rusă conceptul în discuție se asociază cu „imaginea picioarelor înmuiate”. În aceste circumstanțe, Afectatul, la fel ca alți membri ai societății concrete, înțeleg că persoana respectivă a comis o greșeală și, ca rezultat, el sau ea se simte rușinat.

Conceptul *groază* este exteriorizat prin lexemul somatic *păr*, la fel ca și conceptul *supărare*, însă „imaginea” ultimului este diferită de la o cultură la alta. Pentru conceptualizarea emoției de *groază* atât englezul, cât și românul și individul rus vor vedea o „imagine” a *părului ridicat în sus*, de exemplu:

(5a) *She read it, and felt her hair rise on the back of her neck.* (Collins 651)

(6b) *Mi se ridică părul în cap când văd furtuna de afară.* (Bădescu 154)

(5c) *Волосы становятся дыбом.* (Фразеологический)

Din exemplele propuse, observăm reacția fiziologică a corpului, mai cu seamă imaginea „părul măciucă” în toate limbile analizate și, din nou, nu este specificată localizarea părului în expresia idiomatice în limba rusă, fapt important, deoarece este bine cunoscută proprietatea fiziologică a corpului omenesc, când, de frig, părul se ridică pe suprafața întregului corp.

În urma analizei expresiilor idiomatice cu același somatism, care redau un concept aparent comun în engleză, română și rusă, am ajuns la concluzia ca mijloacele lingvistice reflectă specificul fiecărei limbi și culturi la care aparțin. Asocierea conceptului emotiv cu același organ în variate limbi nu indică totuși universalitatea conceptului dar, el poate fi dedus cu mai multă precizie doar din „imaginea” somatismului prezent în scenariul cognitiv prototipic, pe care îl descrie expresia idiomatice, astfel fiind confirmată ipoteza propusă de A. Wierzbicka.

În continuare propunem o analiză a exemplelor selectate pe principiul diferențelor atât semantice, cât și „imaginare”, incluse în expresiile idiomatice în scopul exteriorizării conceptelor emotive.

Demarăm prin prezentarea tabelului conceptelor emotive redată de expresiile idiomatice, selectate în limbile engleză, română și rusă.

Conceptul	Engleză (48)	Română (80)	Rusă (53)
anticipare	1	1	1
bucurie (plăcere)	4	10	3 +(1)
controlul emoțiilor	8	-	1
curaj (orgoliu+obrăznicie)	3	5	-
dezgust (neplăcere)	2	2	2
dragoste	2	7	2
disperare	-	7	3
emoții neterminate	-	4	2
frică (groază)	1	9	7
furie	-	5	-
indiferență	-	2	2
iritare (supărare En) +iritare (enervare Ru)	13	-	3
mirare (groază Ru)	0	6	8
nefericire	1	-	-
neliniște	-	2	-
nemulțumire	-	1	2
nerăbdare	-	4	-
panică	1	-	-
plictiseală	1	-	-
regret (intens Ru)	-	1	5
rușine (incomoditate En), (smerenie)	6	4	2
supărare (+disperare Ru)	-	11	4
stare confuză	-	-	1
tristețe	4	-	-
ușurare	1	-	2
ură (nemulțumire Ru)	-	-	2

După cum observăm din tabel, doar unele concepte emotive sunt exprimate cu ajutorul expresiilor idiomatice care includ lexeme ce denumesc părți externe ale corpului în trei limbi de lucru pentru prezenta cercetare: engleză, română și rusă. Ne axăm pe limbile respective, deoarece le putem compara la nivel de echivalență. Este clar, de la bun început, că celelalte concepte, neexprimate prin atare mijloace, fie nu sunt caracteristice

pentru limba și cultura dată, funcționând doar într-o anumită limbă, fie sunt exprimate prin alte mijloace. Astfel, am decis să includem în lista conceptelor emotive, analizate în prezenta lucrare, concepte ca *bucuria* (*plăcerea*), *dezgustul*, *dragostea*, *frica* (*groaza*) și *rușinea*.

Conceptul *bucurie* a fost analizat anterior, accentul fiind pus pe lexemul somatic asemănător din cadrul expresiilor idiomatice somatice în limbile engleză, română și rusă, precum și pe „imaginea” părții corpului denumite de un anumit lexem. Am observat, însă, că fiecare din limbile și culturile cercetate, fac uz adăugător de expresii idiomatice cu somatisme incluzând lexeme care denumesc alte părți ale corpului și redau, la fel, conceptele *bucurie* și *plăcere*, de exemplu:

(6a) *Claire went to him with open arms.* (Collins 66)

(7b) *De bucurie copilul s-a aruncat în brațele mamei sale.* (Bădescu 10)

(8b) *Creștea carnea pe el de mulțumire* (Ibid. 35)

(9b) *După promovare, fredona și râdea tot timpul, (de) parcă-l prinsese (apucase) pe Dumnezeu de un picior.* (Ibid. 159)

(10b) *Primise vestea bună și sărea într-un picior* (de bucurie). (Ibid. 166)

(11b) *Cei doi copii râdeau în pumni despre pățania tatălui lor.* (Ibid. 177)

(12b) *La masa vecină o fată râdea cu gura până la urechi.* (Ibid. 196)

(6c) *Веселыми ногами пойти куда-нибудь.* (Ожегов)

(7c) *С распростертыми объятиями.* (nu include lexemul somatic „руки”) (Фразеологический)

În primul rând, exemple prezentate ilustrează asocierea conceptului *bucurie* în limbile engleză și română cu „imaginea” brațelor deschise, pe când, în rusă (6c), se face referință doar la membrele de jos ale corpului uman. Epitetul *веселыми ногами* exteriorizează o „imagine bucuroasă” a individului, care devine, în rezultatul stării date, mai dinamic și merge mai voinic.

„Imaginea” susnumită a *piciorului* apare și în expresia idiomatice în limba română, atunci când este vorba despre un individ care simte o emoție de *bucurie* (10b). Referința la lexemul somatic *picior* poate fi extrasă și din mostra (9b), însă scenariul cognitiv prototipic al acestei situații diferă de cele menționate deja, Afectatul atingându-se de piciorul ființei divine, mai cu seamă de Dumnezeu, această „imagine” fiind tipică culturii moldovenești și limbii române.

În șirul de exemple din cadrul aceleiași concept includem *plăcerea* și *bucuria gastronomică*. Le regăsim în expresiile idiomatice somatice în engleză, română și rusă:

(7a) *The smell made his mouth water, but he turned his head away.* (Collins 943)

(8a) *To smack one's lips* (Ibid. 943)

(9a) *The children licked their lips at the sight of the cake* (dexonline)

(13b) *Își linge buzele la vederea atâtor bunătați.* (Bădescu 14)

(14b) *A-și linge degetele (a-i plăcea foarte mult (o mâncare)).* (Ibid. 45)

(15b) *A-i lăsa gura apă după ceva.* (dexonline)

(8c) *Слюнки текут: о предвкушении чего вкусного.* (Ожегов)

Din exemplele de mai sus rezultă că „imaginea” *gurii* este asemănătoare în engleză și în română, iar sensul redat de expresiile somatice și scenariul cognitiv prototipic denumit de acestea este la fel el identic. În calitate de argument al asemănării respective servește funcția fiziologică și reacția organismului uman la o astfel de situație, aspectul cultural nefiind reflectat.

În limba rusă, însă, definiția expresiei idiomatice (8c) sugerează un alt scenariu cognitiv prototipic, redând o emoție de *anticipare*: „gândindu-mă la ceva gustos”. Scenariul din engleză și română presupune receptarea vizuală a obiectului plăcerii, ceea ce intensifică reacția corpului Afectatului față de Cauzator.

În engleză și română se înscrie și „imaginea” *buzelor linse* utilizată pentru redarea conceptului de *plăcere gastronomică*, acțiunea Afectatului fiind voluntară în comparație cu cea din mostrele (7a) și (15b). Limba română include în acest scop expresii idiomatice somatice care cuprind lexemul *degete* (*a se linge pe degete*).

Conceptul *dezgust* este exteriorizat prin 2 exemple de expresii idiomatice în fiecare limbă analizată:

(10a) *Don't curl your lip at me, young Miss!* (idioms.thefreedictionary)

(11a) *Her voice set my teeth on edge.* (Collins 449)

(16b) *Le stă în gât băiatul vecinului, obraznic și nepoliticos.* (Bădescu 68)

(17b) *Sunt sătul până în gât de minciunile lui.* (Ibid. 68)

(9c) *Уши вянут.* (Фразеологический)

(10c) *Ухо дерет или режет.* (Ожегов)

Exemplele de mai sus scot la suprafață o mulțime de scenarii cognitive prototipice și ilustrează multe „imagini” ale purtătorului stării de *dezgust*. În mostra (10a) observăm o „imagine” culturală specifică englezei, de fapt, o astfel de mimică o fac și alți europeni pentru a indica emoția de *dezgust*, însă, în limbile română și rusă ea nu este atestată. „Imaginea” lingvistică a *buzei răsucite* este specifică englezilor probabil din cauză că aceștia aplică mai des mimica dată pentru a manifesta emoția de *dezgust*. Deseori starea de *dezgust* apare în urma receptării unei voci neplăcute sau a cuvintelor neplăcute. Astfel de situații pot fi depistate în exemplele (11a), (9c) și (10c).

Lexemele somatice vehiculate de expresiile idiomatice citate sunt diferite: în engleză ele denumesc *dinții*, iar în limba rusă este menționată *urechea*. Respectiv, „imaginile” părților corpului, descrise în cele două limbi, sunt diferite.

În engleză *dinții* transmit efectul asemănător cu cel al *părului* de a se ridica, ca rezultat al reacției organismului la o stare de *frică* sau *groază*, iar în rusă senzația de *dezgust* este comparată cu florile ofilite în (9c), „imagine” care arată disfuncția parțială a *urechii*, același simț fiind comparat și cu durerea fizică în (10c). În limba română conceptul *dezgust* este localizat în *gât*. Obiectul Cauzator al emoției respective apare în calitate de obstacol pentru Afectat: (16c) și (17b).

Dragostea este un sentiment aparent existent în orice cultură, însă redarea conceptului dat variază de la o limbă la alta, în dependență de felul de percepere și de valoarea lui culturală.

Printre exemplele selectate, identificăm 2 mostre în engleză, 7 în română și 2 în limba rusă, bunăoară:

(2a) *To be head over heels in love.* (Collins 670)

(12a) *If you harm a hair on his head, I swear I'll kill you.* (Ibid. 651)

(2b) *Și-a pierdut capul după ea.* (Bădescu 29)

(3b) *Ea i-a sucit capul* tânărului. (Ibid. 36)

(18b) *L-a strâns în brațe cu dragoste.* (Ibid. 9)

(19b) *Îi sfârâie călcâile după fata asta.* (Ibid. 36)

(20b) *I se aprinse călcâile după fata vecinului.* (Ibid. 36)

(21b) *Și-a abandonat familia când una mai tânără i-a sucit gâtul.* (Ibid. 65)

(2c) *Кружить, вскружить голову кому-то.* (Фразеологический)

(11c) *По уши влюбиться.* (Ibid.)

Exemplele (2a), (2b), (3b) și (2c) au fost analizate anterior și categorisite în șirul celor de ilustrare a diferențelor culturale în procesul de conceptualizare a *dragostei* la englezi, români și ruși, astfel, în continuare ne axăm pe alte mostre care denumesc conceptul dat.

Un englez, posesor al sentimentului de *dragoste*, protejează persoana iubită. Sensul de protecție se asociază cu valoarea *părului* din capul obiectului de dragoste (12a). De fapt, expresia idiomatică somatică din engleză *to harm a hair on one's head* (a smulge un fir de păr din capul cuiva) este utilizată în context negativ, reprezentând o hiperbolă, din punct de vedere stilistic, fapt care-i dă o nuanță intensă de sens.

În română conceptul *dragoste* este asociat cu părți ale corpului precum *brațele*, *călcâiele*, *gâtul* și *capul*, astfel, constatăm că acest concept este

exprimat mai variat și exteriorizează mai multe scenarii cognitive prototipice. Din expresiile citate extragem câteva situații: atunci când operăm cu verbe tranzitive, acțiunea este orientată de la Afectat spre Obiectul dragostei (18b); în cazul verbelor reflexive (2b), (21b), o serie din structuri ilustrează scenariul din perspectiva Cauzatorului sentimentului, fiind orientată spre Afectat (3b), (22b), iar altele indică doar o stare a Afectatului (19b), (20b).

„Imaginile” părților corpului din exemplele (18b) și (22b) sunt tipice pentru cultura moldovenească și limba română: ele arată disfuncția capului (3b), (21b), (22b) și *călcâile aprinse* (cu foc) (19b), (20b), indicând efectele *dragostei* înțelese ca o stare distructivă. În rusă, conceptul *dragoste* are un caracter constructiv. În mostra (2c) este descrisă o stare de amețeală, iar conceptul *dragoste* este un conceput orientat de Jos în Sus, având limita de până la *urechi*, *capul* nefiind afectat.

Psihologii susțin că *frica* este cea mai puternică dintre emoții. Confirmarea acestui fapt se regăsește în numeroasele expresii lingvistice. Să analizăm conceptul dat în mai multe exemple din română și rusă, după ce, anterior, am examinat deja expresiile în engleză.

(23b) *Trebuia să vedeți cum tremura carnea pe el de frică.* (Bădescu 35)

(24b) *Oamenilor le-a intrat frica în oase din cauza hoților.* (Ibid. 148)

(25b) *La vederea accidentului i s-a făcut pielea de găină.* (Ibid. 168)

(26b) *Stau cu frica-n sân că o să-și piardă averea.* (Ibid. 180)

(27b) *Când voi spune tot, cred că ți se va încreți carnea pe trup.* (Ibid. 191)

(28b) *A făcut declarație cu jumătate de gură.* (Ibid. 74)

(12c) *Зуб на зуб не попадает.* (Ожегов)

(13c) *Лица нет на ком-то.* (Ibid., Фразеологический)

(14c) *Мороз по коже.* (Фразеологический)

(15c) *Мурашки забегали по спине.* (Ibid.)

(16c) *Не сметь рта раскрыть.* (Ожегов)

(17c) *Поджилки трясутся.* (Фразеологический)

Din mostrele de mai sus identificăm asocierea emoției de *frică* cu *părul*, *pielea*, *carnea* sau *gura*. Româna mai include *sânul* (26b), loc unde se păstrează tot ce este mai prețios sau mai poate fi subînțeles locul neliniștii sufletești, reprezentând Containerul Lakoff-ian, iar limba rusă este atras suplimentar somatismul *dinte*. În momentul trăirii emoției de *frică*, temperatura corpului scade, de aceea, deseori, conceptul *frică* este asociat cu starea de frig (25b), (14c), (15c), iar, în rezultatul scăderii temperaturii, *pielea devine palidă*, *dinții tremură*, *picioarele tremură*, *se încrețește pielea* (12c), (13c), (17c), (25b), (27b). Conceptul *frică* se mai asociază cu „vorbirea în șoaptă” sau „teama de a vorbi”, exemplificat în mostrele (28b) și (16c).

Rușinea reprezintă o emoție socială, ea se manifestă în societate în cazul când purtătorul stării date s-a comportat diferit în raport cu normele sociale, făcând aceasta voluntar sau involuntar și, ulterior, conștientizând acest fapt. Am identificat conceptul respectiv în următoarele expresii idiomatice somatice:

(13a) *I am so embarrassed. Wow, are my ears red?* (tipic englez) (idioms. thefreedictionary)

(14a) *I could never look my son in the face again if i lied to him.* (Collins 505)

(15a) *She felt she could never show her face in the town again.* (Ibid. 505)

(16a) *Marry was so embarrassed. She could only hide her face in shame.* (Ibid. 505)

(17a) *She left the kitchen with her tail between her legs.* (Ibid. 1487)

(29b) *A venit cu capul plecat să-și ceară scuze.* (Bădescu 19)

(30b) *De când fusese criticat de colegi mergea cu nasul în jos.* (Ibid. 121)

(31b) *După înfrângerea echipei lor favorite, suporterii au plecat cu coada între picioare.* (Ibid. 158)

(32b) *Criticați de diriginte, plâneau în pumni la sfârșitul orei.* (Ibid. 177)

(18c) *До ушей покраснеть.* (Ожегов)

(9c) *В стыде мой рвется дух; меня не держат ноги.* (Phraseology)

La nivel universal, proprietatea individului purtător al emoției de *rușine* se manifestă prin a roși la față sau la urechi. Este vorba de un fenomen fiziologic: din cauza simțului trăit de Afectat sângele se ridică în sus, „trădând” trăirile interne ale acestuia (acesteia) (13a), (18c). Tot în contextul dat observăm imaginile *feței, ochilor, capului* sau a *nasului* individului asociat cu emoția de *rușine*, iar direcția orientării părților numite ale corpului este în Jos, (14a), (15a), (16a), (29b), (30b) și, după cum am menționat, mișcarea în Jos semnifică Rău conform clasificării metaforice construite de savantul notoriu G. Lakoff.

Alături de diferențele culturale întâlnite în urma analizei expresii idiomatice prezentate anterior, mai constatăm că lexemele corespunzătoare – *fața, ochii și urechile* în engleză se asociază cu conceptul de *rușine*; *capul și nasul* indică *rușinea* în română, iar *urechile și picioarele* în rusă. Expresiile (17a) în engleză și (31b) în română ilustrează un scenariu cognitiv prototipic identic, operând și aceeași „*imagine*”. De fapt, *coada*, atribuită omului, are funcția de a indica emoția trăită de individ, iar orientarea ei în Jos și chiar din posterior spre anterior intensifică starea de Rău.

A. Wierzbicka susține că în cultura de tip individualist, cum este cea anglofonă, preocuparea de alte persoane și dezaprobarea lor nu este pertinentă și, respectiv, conceptul *shame* (*rușine*) nu mai este atât de important în prezent. Pe de altă parte, conceptul *embarrassment* (*jenă*) a ajuns să joace un rol primordial în această cultură. Conceptul *rușine* în limba engleză face legătură cu simțul de responsabilitate: „oamenii pot să gândească ceva rău despre mine, fiindcă ei știu ceva rău despre mine”, totodată conceptul *jenă*, este legat de ideea că „oamenii pot să gândească rău despre mine nu din cauza a ceva rău ce ei știu despre mine, ci din cauza unei situații confuze care mi s-a întâmplat”. Nu există o bază morală pentru funcționarea conceptului *jenă*. Am putea deci afirma că, în limba engleză, conceptul *shame* (*rușine*) stabilește o legătură dintre preocupările sociale și cele morale, iar conceptul *jenă* le disociază (Wierzbicka, *Emotional universals* 47-48).

Concluzii

În rezultatul realizării studiului expus în prezentul articol, am ajuns la concluzia că „imaginile” similare ale părților exterioare ale corpului, care descriu o stare emoțională a individului și redau un concept emotiv, nu pot servi în calitate de indicatoare ale universalității, deoarece, în numeroase cazuri, este vorba despre concepte emotive diferite sau despre cele care conțin și transmit suplimentar anumite nuanțe specifice din punct de vedere cultural sau contextual.

Totodată, un concept aparent universal (*dragostea*), este asociat cu o parte similară a corpului în mai multe limbi, însă, direcția orientării acțiunii sau direcția percepției acestui concept este diferită în engleză, română și rusă, deci și efectele cognitive sunt diferite.

Din șirul de exemple analizate, am atestat doar cinci concepte emotive comune pentru limbile de studiu, exteriorizate prin expresiile idiomatice somatice, și anume *bucuria*, *dragostea*, *dezgustul*, *frica* (*groaza*) și *rușinea*.

Printre „imaginile” comune, care vehiculează concepte similare, am identificat *bucuria* asociată cu *brațele* în toate trei limbi de analiză și cu *brațele* și *picioarele* în două limbi. În română și rusă *dragostea* este asociată cu o defecțiune a *capului* Afectatului, rezultat al acțiunii Cauzatorului asupra purtătorului de stare. *Frica* (*groaza*) se egalează cu „imaginea” părului ridicat, ceea ce face trimitere la o reacție fiziologică incontrollabilă a organismului, de aceea „imaginea” pentru conceptul dat apare ca

universală. Din exemplele selectate în corpus, putem constata că poporul este fricos, *frica* fiind unul din instrumentele de educație și manipulare într-o societate. Conceptul *rușine* transmite o emoție socială care a început să dispară din comportamentul generației tinere. Am mai înregistrat conceptul *incomoditate*, dezvoltat la englezi, motivul fiind probabil tipul de cultură individualistă specifică în special acestui popor. Imagini comune de descriere a conceptului *rușine* cu ajutorul somatismelor au fost identificate doar în engleză și română, însă fenomenul comun pentru ruși și moldoveni constă în orientarea în jos a *capului* sau *ochilor*, ceea ce indică un concept negativ conform teoriei metaforei de orientare.

Bibliografie

- Bădescu, Ilona, Gută, Ancuța, Pănculescu, Dorina, *Corpul omenesc în expresii* (domeniul român-francez), Craiova, Aisus, 2011.
- Collins Cobuild Dictionary*, The University of Birmingham, Collins, London and Glasgow, 1990.
- Lakoff, George, Jonson, Mark, "The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System", in *Cognitive Science*, n° 4, 1980, p.195-208. <http://www.fflch.usp.br/df/opessoa/Lakoff-Johnson-Metaphorical-Structure.pdf> (accesat pe 20 mai 2016).
- Lifari, Viorica, "Diferența semantică a termenilor emotivi din limbile engleză, română și rusă", in *Intertext*, Scientific Journal n° 3/4 (39/40) 10th year, Chișinău, ULM, 2016, p. 9-22.
- Sclifos, Valeriu, *1200 de frazeologisme ale limbii române*, Chișinău, 2005.
- Wierzbicka, Anna, *Emotional universals*, 1999. www.elies.rediris.es/Language_Design/LD2/wierzbicka.pdf (accesat pe 14 august 2015).
- Ожегов, Сергей, Шведова, Наталия, *Толковый словарь русского языка*, www.lib.ru/DIC/OZHEGOW/ozhegow_s_q.txt (accesat pe 25 iulie 2015).
- Филлмор, Чарльз, «Фреймы и семантика понимания», in *Новое в зарубежной лингвистике*, Выпуск 23, Москва, Прогресс, 1988, с. 52-93.
- Фразеологический словарь чувств и эмоций*, psylist.net/slovar/aaa.htm (accesat pe 17 mai 2017).
- <http://ru.scribd.com/doc/148803655/Frazeologisme> (accesat pe 23 septembrie 2017).
- <https://dexonline.ro/> (accesat pe 19 septembrie 2017).
- idioms.thefreedictionary.com (accesat pe 23 aprilie 2017).
- phraseology.academic.ru (accesat pe 17 mai 2017).